

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 631.16:658.153

Непочатенко О.О.,
д.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту
Бечко П.К.,
к.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту
Попиченко Д.А.,
здобувач

Уманський національний університет садівництва

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ

Нepochatenko O.O.,
dr.sc.(econ.), professor of the department of finances and credit
Bechko P.K.,
cand.sc.(econ.), professor of the department of finances and credit
Popychenko D.A.,
candidate for a degree
Uman National University of Horticulture

THEORETICAL SUBSTANTIATION OF THE ESSENCE OF CURRENT ASSETS

Постановка проблеми. Аграрний сектор вітчизняної економіки є найважливішою складовою суспільного виробництва. Від успішного його функціонування та розвитку залежить забезпечення достатнього рівня добробуту громадян, пропорційного галузевого співвідношення, гарантії продовольчої безпеки держави.

Функціонування суб'єктів господарювання аграрної галузі за ринкових умов потребує ефективного управління оборотними активами, що передбачає оптимальне визначення їх потреби, формування відповідних джерел фінансування, забезпечення дієвого контролю за їх рухом, удосконалення методів обчислення ефективності використання, поліпшення короткострокового банківського кредитування.

Методологічне та методичне обґрунтоване управління оборотними активами суб'єктів господарювання аграрного виробництва привертає все більшу увагу фахівців вітчизняної фінансової науки внаслідок трансформаційних процесів як в економіці в цілому, так і аграрному секторі, зокрема. Вирішення цієї проблеми є стратегічним завданням сучасної економіки, потребує подальшого дослідження теоретичних, методологічних та методичних прийомів ефективного їх використання відповідно до сучасних умов функціонування, реальних протиріч господарювання в умовах ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Всебічне теоретичне обґрунтування оборотних активів суб'єктів господарювання аграрної галузі досліджували в своїх працях науковці часів директивної економіки: Аллахвердян Д.А.[13], Аракелян, А.А. [14], Бірман А.М. [17], Шумов Н.С. [18], Лісіціан Н.С. [27], Барнгольц С.Б [34]. Свій внесок у вирішенні цієї проблеми внесли також такі учені-дослідники як: П.К. Бечко [24], І.Ю. Гришова [21], О.Д. Василик [29], С.В. Мочерний [31] та багато інших. Аналіз результатів їх досліджень засвідчує недостатність вивчення поставленої проблеми, зокрема щодо обґрунтування сутності оборотних активів та питань управління їх ефективністю.

Постановка завдання. Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретично – методологічних засад еволюції категорії "оборотні активи" як однієї із ключових економічних категорій.

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо трактування категорії "оборотні активи" відповідно до ринкових умов господарювання, загострення кризових явищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оборотні активи становлять переважну більшість фінансових ресурсів, суб'єктів господарювання для забезпечення безперервного виробничого

процесу. Специфіка аграрного виробництва полягає в авансуванні у виробничий процес значного обсягу і на тривалий час оборотних активів, що призводить до загострення проблем їх організації та ефективного використання, ніж для підприємств інших галузей. Від ефективного їх використання залежить не лише фінансовий стан окремо взятого суб'єкта господарювання, але і аграрної галузі в цілому.

З початком ринкових перетворень під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, переходу до інноваційного розвитку, а також внаслідок глобальної фінансово – економічної кризи порушені пропорції фінансової стійкості господарюючих суб'єктів, наслідком якого є виникнення фінансових проблем, зокрема їх платоспроможності, що негативно вплинуло на фінансовий стан, призвело до уповільнення відтворення оборотного капіталу, здатного забезпечити безперервність аграрного виробництва. Проблема управління оборотних активів є однією із найважливіших в політичній економії.

Економічна наука зосередила різні підходи щодо трактування оборотних активів. В історичні періоди, пов'язані з розвитком товарного виробництва трактування цієї категорії зводилося до: "товарно – матеріальних цінностей", "вартості оборотних виробничих фондів і фондів обігу", "грошових коштів", "авансованої вартості, що функціонує у формі оборотних виробничих фондів і фондів обігу", "оборотного капіталу".

З переходом України на ринкові умови господарювання, набранням чинності законодавчих та нормативних актів по – новому дається характеристика економічних термінів. Відповідно до нових умов господарювання Законом України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні ” запроваджено термін "оборотні активи", що в перекладі з латинського означає "діяльний, діючий".

Конкретизація даного терміну забезпечена окремими національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, а саме НП(С)БО 1 „Загальні вимоги до фінансової звітності". В цьому нормативному документі оборотні активи трактуються як „грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання впродовж операційного циклу чи протягом 12 місяців з дати балансу” [1].

У фінансовому словнику оборотні активи трактуються як грошові кошти підприємств, фірм, компаній, що авансуються в об'єкт, які використовуються в межах одного відтворювального циклу або в короткотерміновому періоді (до одного року)” [2].

Зарубіжними економістами дане визначення сутності оборотних активів відповідно до міжнародної термінології бухгалтерського обліку. Воно зводиться до того, що активи або засоби підприємства є господарськими ресурсами, здатними принести певні вигоди підприємству. Вони характеризують господарські засоби підприємства за їх складом та напрямками використання. Обіг всієї сукупності активів і окремих їх видів підпорядкований певним циклам – господарському, операційному та інвестиційному. Оборотні активи, перебуваючи в постійному русі, складають єдиний процес, забезпечений відповідним оборотним капіталом [3; 4].

Історично теоретичне дослідження оборотних активів перебувало в полі зору різного роду шкіл політичної економії. Цій проблемі приділялася увага представників як класичної теорії, зокрема Ф.Кене, А.Сміт, Д.Рікардо, К.Маркс і інші, так неокласичної теорії – А.Маршалл, П.Самуельсон і інші. У дослідженнях А. Сміта, Д. Рікардо, С.Ю. Вітте, Дж. Б. Кларка, Дж. С. Міля широкого поширення набуло тлумачення категорії оборотних активів як матеріальних цінностей, які повністю споживаються за один виробничий цикл [5; 6; 7; 8].

З огляду на таке трактування виникає необхідність повернутися до осмислення теоретичної сутності оборотних активів з урахуванням змінених економічних і політичних реалій. Це необхідно не тільки з погляду теорії, але і в інтересах практики щодо ефективного управління оборотними активами суб'єктів господарювання. Їх фінансовий стан незалежно від форм власності та форм організації виробничо-господарської діяльності залежить від управління оборотними активами.

Оборотні активи - економічна категорія, яка обумовлена наявністю товарного виробництва і дією закону вартості. За часів планово - директивної економіки виникнення цієї категорії було пов'язане насамперед з переходом в 1921 р. до нової економічної політики (Непу), що передбачала впровадження в нових умовах господарювання окремих елементів ринкової економіки, зокрема переведення націоналізованих підприємств на госпрозрахунок. У зв'язку з цим, багато дослідників оборотні активи досліджували виключно як госпрозрахункову категорію. Такий підхід не міг бути прийнятим як визначальний, оскільки оборотні активи складають фінансову основу діяльності не тільки госпрозрахункових (комерційних) підприємств і організацій, але перебувають на кошторисному фінансуванні (бюджетних), а також різного роду некомерційних структур. З огляду на це відмінність полягає лише в формі наділення суб'єктів власними оборотними активами.

В перші роки НЕПу трактування сутності оборотних активів було спрощене і однозначне. Зводилося до того, що ця економічна категорія характеризувалася як фінансовий ресурс для безперервного здійснення розрахунків, як облікова категорія. В кінці 1940-х рр. у країні було ініційовано змагання за прискорення обіговості оборотних активів, що послужило поштовхом до розвитку теорії оборотних активів. Для того періоду були характерні наступні типи визначень оборотних активів, а саме як: найбільш розповсюдженого - товарно-матеріальних цінностей; вартості

оборотних виробничих фондів та фондів обігу; грошових коштів; авансованої вартості, що функціонує в формі оборотних виробничих фондів і фондів обігу.

Перший тип визначення оборотних активів як товарно-матеріальних цінностей не отримав широкого розповсюдження, оскільки таким трактуванням заперечувалася власне їх сутність як економічної категорії, а зводилося лише до переліку товарно-матеріальних та грошових цінностей. До кінця 80-х - початку 90-х рр. минулого сторіччя переважна більшість авторів прийшла до висновку щодо недоцільності ототожнення оборотних активів із сукупністю товарно-матеріальних та грошових цінностей. В той же час, у другій половині 90-х років ситуація істотно змінилася: по суті був зроблено акцент до натуралістичного трактування оборотних активів, що була характерна для середини минулого століття.

В результаті своїх досліджень З.С. Кацелененбаум прийшов до висновку, що до оборотних активів відносяться "товарно – матеріальні цінності, які в натуральному виразі повністю переносять свою вартість на зновустворений продукт, при цьому змінюють свою натуральну форму (паливо, допоміжні матеріали), формуючи собівартість виготовленого продукту" [9]. Привертає до себе увагу аналогічне трактування цієї економічної категорії А.І. Бланка, який стверджував, що оборотні активи - це сукупність матеріальних цінностей підприємства, які обслуговують поточний господарський процес і повністю споживаються протягом одного операційного циклу [10].

Прихильники такого визначення, ототожнюючи оборотні активи з товарно-матеріальними цінностями, не враховували той факт, що оборотні активи постійно перебувають в русі, а тому не можуть в буквальному значенні бути матеріальними цінностями. Ототожнення оборотних активів з матеріальними цінностями дало підстави прихильникам такої концепції застосовувати такі терміни, як "споживаються", "затрачаються", "витрачаються", ігноруючи той важливий факт, що оборотні активи авансуються для того, щоб знову прийняти участь в новому процесі виробництва. Це дає підстави стверджувати, що оборотні активи авансуються, що слугує основною рисою при встановленні їх економічної межі, оскільки увага акцентується на їх безперервному русі, динамізмі.

Підкреслюючи особливість колообігу капіталу як авансованої вартості, К. Маркс зазначав: "... капітальна вартість взагалі авансується, а не витрачається, оскільки ця вартість, пройшовши різні фази свого колообігу, знову повертається до свого вихідного пункту. Це характеризує її як авансовану вартість" [11, с.245]. Це певною мірою стосується оборотних активів, оскільки, якщо підтримати позицію щодо їх витрачання, одночасно слід прийти до висновків, що проблема збереження та прискорення їх оборотності є надуманою [12, с.36].

Другий тип визначення оборотних активів як вартості оборотних виробничих фондів та фондів обігу, навпаки, набув широкого поширення і довгий час вважався загальноприйнятним. Це був крок вперед у пізнанні сутності оборотних активів. Таке трактування сутності оборотних активів було характерне для 50-х - 60-х рр. минулого століття і знайшло відображення в працях відомих радянських дослідників цієї категорії, таких як Д.А. Аллахвердяна, А.А. Аракеляна, Ю.К. Петрова та інших авторів [13; 14; 15].

В економічній літературі така точка зору підтримувалася В.П. Дяченком. Його бачення сутності цієї категорії зводилося до того, що „вартість оборотних фондів і фондів обігу в сукупності складає оборотні засоби” [16, с.22]. Проте, з часом і це трактування сутності оборотних активів в подальшому почало піддаватися критиці. Найбільш вразливим місцем цієї теорії було те, що таке визначення не давало відповіді на питання - чи включають оборотні активи повну вартість фондів або тільки лише їх авансовану вартість. В середині 1950-х рр. було відмічено, що сума оборотних виробничих фондів та фондів обігу кількісно не збігається з сумою оборотних активів, оскільки сума оборотних виробничих фондів суттєво перевищує суму фондів обігу. Внаслідок цього, подальші дослідження цієї категорії, проведені А.М. Бірманом, дали змогу по - іншому підійти до визначення сутності цієї категорії як "коштів підприємства, вкладених в оборотні виробничі фонди і фонди обігу, які утворюють оборотні кошти"[17]. У даному визначенні розкривається сутність оборотних активів як вартісної категорії, а їх межа окреслена вартістю.

Трактування сутності оборотних активів як виробничих фондів і фондів обігу підтримував Н.С. Шумов, за даними дослідження цього вченого "оборотні активи це засоби, авансовані для планомірного утворення і використання оборотних виробничих фондів та обігу [18]. В цьому визначенні вже акцентується увага на те, що оборотні активи як виробничі фонди і фонди обігу авансуються у виробничий процес.

Вітчизняні дослідники сутності оборотних активів за часів директивної економіки їх трактування зводили до сукупності виробничих фондів і фондів обігу, виражених у вартісній формі. Такої думки притримувався В.Г. Андрійчук, який відмічав, що "...за економічним змістом оборотні активи – це сукупність оборотних виробничих фондів і фондів обігу” [19, с. 15].

Більш детальний аналіз сутності цієї категорії свідчить, що таке трактування дає змогу характеризувати цю категорію з кількісної, а не якісної сторони. Таке трактування є вираженням суто кількісної характеристики оборотних активів і ніяк не характеризує їх з якісної сторони. Поєднання

абсолютно різних за економічною роллю категорій і моделювання на їх основі нової категорії оборотних активів свідчить лише про їх висхідну форму руху і не відображає економічної сутності.

Піддаючи критиці таке визначення категорії оборотних активів, Г.В. Білоусенко відмічав, що вартість оборотних фондів і фондів обігу не збігається з сумою оборотних засобів. Головна розбіжність між оборотними фондами і оборотними засобами полягає в тому, що оборотні фонди приймають участь у процесі виготовлення продукції, цілком споживаються і переносять свою вартість на знову створений продукт. А оборотні засоби не споживаються у виробничому циклі, а лише авансуються. Вартісне вираження оборотних фондів нерозривно пов'язане із речовою оболонкою предметів праці, з їх споживчою формою, тоді як оборотні засоби представляють вартість у грошовій формі. Тому цей автор пропонував, що при розкритті сутності оборотних активів слід акцентувати увагу не на грошових засобах, вкладених у виробничі оборотні фонди і фонди обігу, а на авансованій вартості в грошовій формі, оскільки, авансована вартість в грошовій формі призначена для планомірного утворення оборотних виробничих фондів і фондів обігу [20, с. 7].

Ототожнення оборотних засобів із оборотними виробничими фондами і фондами обігу вірно відображає лише їх розміщення відносно сфер діяльності, але до уваги не береться їх авансування та постійний рух. Таке трактування характеризує оборотні активи як категорію, яка не має специфічних, характерних тільки їй властивостей, які б виокремлювали їх від інших економічних категорій.

Критичній оцінці трактування оборотних активів як оборотних виробничих фондів і фондів обігу було піддано І.Ю. Гришовою, яка акцентувала увагу на те, що за часів директивної економіки фонди виконували загальні функції у процесі виробництва – були конкретною формою функціонування основних факторів виробництва (засобів виробництва). Вважалось, що фонди, на протизагу капіталу, є власністю трудящих, оскільки для них не властиве відчуження безпосередньо виробників від засобів виробництва, що вони (в руках власників засобів виробництва) не є знаряддям експлуатації тощо. Тобто, термін "фонди обігу" та "оборотні фонди", характеризували оборотні засоби не стільки як економічну категорію, а швидше як форму суспільно-економічних відносин, що з часом втратило сенс [21, с. 101]. Як свідчать результати дослідження, визначення категорії оборотних активів як сукупності "оборотних фондів" та "фондів обігу" притаманне діяльності суб'єктів господарювання в умовах планово – директивної економіки.

У ході економічної реформи (1965 р), оцінка діяльності підприємств стала здійснюватися за двома показниками - обсягом реалізації продукції і прибутку, рівню рентабельності. В обігу підприємств різко зросли так звані позапланові джерела, головним чином, за рахунок фондів економічного стимулювання. Це явище не залишилося непоміченим дослідниками економічної категорії "оборотні активи" і спонукало окремих з них переглянути теоретичні основи цієї категорії відповідно до джерел їх формування. У зв'язку з цим у одних і тих же економістів, поряд з категорією оборотних активів з'явилися такі поняття, як "фонд оборотних коштів", "кошти, що перебувають в обігу", "грошові джерела утворення запасів швидкозношуваних матеріальних цінностей" тощо.

Сутність оборотних активів зумовлена двоїстим характером процесу обміну товару як споживчої вартості та вартості. З огляду на це всі джерела або ресурси, фонди як джерела коштів, за рахунок яких формуються оборотні активи правомірно розглядати як фонд - фонд оборотних коштів, хоча у фінансовому обліку такий фонд не передбачений. Однак, при цьому кількісно оборотні активи і фонд обігових коштів повинні бути тотожними. В економічній літературі колообіг засобів досліджується не лише по горизонталі, тобто стадіях і формах колообігу, але і по вертикалі (складовим елементам авансованих засобів).

З огляду на результати такого дослідження, окремі дослідники вбачають в колообігу фондів два процеси: колообіг авансованої вартості, тобто власні кошти, якими наділене підприємство, і банківські позики, що постійно перебувають у виробництві та обігу, і відтворення сукупної вартості оборотних виробничих фондів і фондів обігу, які за обсягом перевищують загальну авансовану вартість на суму знову створеної вартості і позапланово перерозподілених фінансових ресурсів у вигляді залучених коштів. Внаслідок цього мають місце два види оборотних активів. Одні, окреслені вартістю предметів праці, а інші ті, що перебувають в обігу. Це дає підстави стверджувати, що відмінність між ними не є формальною, а наявність декількох трактувань однієї і тієї ж категорії є неправомірним.

В сучасній економічній літературі зберігається трактування оборотних активів як оборотних виробничих фондів і фондів обігу. Зокрема, в 1995 р., в період розроблення концепцій механізму ринкових відносин в підручнику з економічної теорії за редакцією В.О. Білика оборотні активи трактується як "...грошовий вираз сукупності оборотних фондів та фондів обігу" [22].

Оборотним активам властива своя роль в колообігу виробництва і поєднання їх з виробничими оборотними фондами і фондами обігу не дає змогу повною мірою розкрити економічну сутність цієї економічної категорії. Прибічники такого трактування оборотних активів, аргументуючи таке об'єднання в підтвердження цієї гіпотези, наводять характерні спільні для них риси, які зводяться до: характеру руху їх вартості; грошового їх вираження і те, що в практичній діяльності суб'єктів господарювання виробничі оборотні фонди і фонди обігу поєднуються в одну групу – оборотні засоби. Критичній оцінці трактування оборотних активів як виробничих фондів і фондів обігу піддавав М.З. Пізенгольц, який вважав, що "Механічне поєднання виробничих оборотних фондів і фондів обігу і

конструювання на цій основі нової категорії, оборотних засобів є грубою методологічною помилкою" [23, с. 25].

Основним недоліком такого трактування оборотних активів є те, що його прихильники лише науково обґрунтовували їх розміщення щодо сфер діяльності, не розкриваючи при цьому їх вартісну єдність, не роблячи акцент на таку важливу особливість, як авансування їх в процес виробництва та збереження ними динамізму, постійного руху при здійсненні колообігу. За такого тлумачення оборотні активи виступають, в кращому випадку, як госпрозрахункова величина, що не має власної форми руху і в такий спосіб втрачає риси самостійної економічної категорії [24, с. 25].

Трактування оборотних активів як сукупності "оборотних фондів" та "фондів обігу", притаманне функціонуванню суб'єктів господарювання в умовах планово – директивної системи господарювання і аж ніяк не відповідає ринковим умовам господарювання.

Широкого розповсюдження серед дослідників цієї економічної категорії набуло трактування оборотних активів як грошових коштів. Такої думки підтримувалися провідні фахівці фінансової школи часів планово – директивної економіки. Зокрема, Л.А. Ротштейн трактував оборотні активи як грошові кошти, що перебувають в розпорядженні підприємства для створення запасів сировини, матеріалів та інших матеріальних цінностей" [25, с. 65].

Приблизником такої ж точки зору є В.Г. Панкратьєв. Він вважав, що "...сукупність грошових коштів, авансованих в оборотні виробничі фонди і фонди обігу, утворюють оборотні засоби підприємства" [26, с. 36]. Зведення оборотних засобів лише до однієї форми їх руху - грошової, на думку Н.С. Лісіціан, ігнорує важливе розходження між обсягом усієї вартості, втіленої в оборотних засобах, і тією їх частиною, що перебуває в безпосередній, самостійній функціональній грошовій формі. Вартість завжди виражається в грошовій формі, оскільки вона не має іншої форми вираження. Але тільки на одній стадії руху колообігу оборотних активів вона приймає функціональну форму безпосередньо засобів [27, с. 26]. Аналізуючи таке визначення, потрібно зазначити, що синхронний рух авансованої вартості здійснюється у сфері виробництва. В цій сфері авансована вартість здійснює свій рух як у вартості, так і споживчій вартості. Речові носії споживчої вартості витрачаються на виготовлення продукції. Крім того, як відмічає Н.С. Лісіціан, одночасність руху цих сторін оборотних засобів не відноситься до грошової форми [27, с. 32]. В поняття „оборотні кошти" найчастіше вкладають й інший зміст. Це є наслідком розгляду не усього їх колообігу, а тільки його частини. Тому по-різному визначається їх обсяг, що негативно позначається на розрахунках показників, пов'язаних з використанням цих коштів, зокрема ефективності суспільного відтворення.

При дослідженні сутності оборотних активів широкого поширення набуло їх визначення як "сукупність грошових коштів". Таке визначення має місце за результатами дослідження М.А. Пессель [28, с. 188]. Аналогічної інтерпретації сутності оборотних активів притримувалися вітчизняні дослідники. Зокрема, О.Д. Василик, за результатами дослідження категорію оборотних активів трактував як грошові ресурси, які вкладені в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервного виробництва та реалізації виготовленої продукції [29, с. 247]. Такої ж думки притримується Т.Д. Костенко, який стверджує, що оборотні засоби – це активи, які протягом одного виробничого циклу або одного календарного року можуть бути перетворені на гроші [30, с. 194].

Трактування оборотних активів як грошових коштів підтримує С.В. Мочерний, який дає інтерпретацію цієї економічної категорії, як "...грошові кошти підприємств, фірм, компаній, що авансуються в об'єкти та використовуються в межах одного відтворювального циклу або в короткотерміновому періоді (до одного року)" [31, с. 213]. Таке визначення оборотних активів характеризує лише початкову форму їх руху, не приймається до уваги їх роль в розширеному відтворенні і те, що після грошової форми вони набувають товарної форми з подальшою трансформацією їх в грошову форму.

Ототожнення оборотних активів з коштами, на думку І.Ю. Гришової, є недоцільним. Засоби, на її думку, що зайняті у виробництві та обігу, не слід ототожнювати з грошми. Сукупна вартість авансується у формі грошей і, пройшовши процес виробництва й обігу, знову набуває цієї ж самої форми. Кошти є лише "посередниками" у русі засобів. Сукупна вартість, виражена в грошах, трансформується в реальні гроші тільки вроздріб, а грошова оцінка вартості оборотних засобів визначається стадією їх обороту [32, с. 100].

Щодо недоцільності ототожнення оборотних активів з грошовими коштами, некоректності такого визначення свідчать результати дослідження В.Я. Нусінова. Таке порівняння, на його думку, є некоректним, оскільки не має сенсу ототожнювати засоби процесу виробництва та сфери обігу з грошми. Сукупна вартість авансується в грошовій формі і, пройшовши процес виробництва та обігу, знову трансформується в грошову форму. Грошові засоби це лише посередник руху засобів. Сукупна вартість, виражена у грошовій формі, ідеально перетворюється в реальні гроші лише частинами і через певні проміжки часу [33, с. 13].

При ототожнюванні оборотних активів з оборотними коштами не приймається до уваги той факт, що грошові кошти є однією із складових загальної сукупності оборотних активів, які постійно перебувають на всіх трьох стадіях колообігу. Слід відмітити, що переважна більшість оборотних

активів функціонує в запасах товарно – матеріальних цінностей. В той же час, грошові кошти займають незначну питому вагу в структурі оборотних активів. Якщо ототожнювати оборотні активи з грішми, то при їх витрачанні має місце витрачання оборотних активів вже після першої стадії колообігу (Г - Т), і вони не змогли б завершити колообіг.

Наступний тип визначення оборотних активів пов'язаний з тим, що дослідники цієї категорії роблять акцент на те, що вони є авансованою вартістю, тобто авансуються у виробничий процес. До кінця 50-х років минулого століття таке визначення отримало новий розвиток, а в подальшому - і вельми широке визнання, правда у дещо іншій і більш чіткій інтерпретації. Серед прихильників подібного трактування сутності оборотних активів були такі відомі економісти, як С.Б Барнгольц, яка трактує оборотні активи як кошти, авансовані для формування запасів оборотних фондів та обігу [34].

Незважаючи на все ще тривалі суперечки, до середини 1980-х рр. був досягнутий свого роду консенсус щодо теоретичного трактування сутності оборотних активів. У всякому разі ніхто з авторитетних вчених-економістів не ототожнював оборотні активи з сукупністю товарно-матеріальних цінностей, оборотних виробничих фондів і фондів обігу. Вони отримали статус вартісної, а не натуральної економічної категорії. Це знайшло відображення і в "Фінансово-кредитному словнику", який був підготовлений провідними радянськими вченими (теоретиками і практиками) з проблем функціонування грошей, фінансів і кредиту. У другому томі згаданого словника дано таке їх визначення: "Оборотні засоби це сукупність грошових коштів, авансованих соціалістичним об'єднанням, підприємствам, організаціям для створення оборотних виробничих фондів і фондів обігу, що забезпечують планомірний і безперервний процес виробництва і реалізації продукції" [35]. Дане визначення не є ідеальним, оскільки воно жорстко прив'язане до планової (неринкової) системи господарювання, але в ньому чітко і зрозуміло задекларовані основні риси оборотних активів їх авансування для формування запасів, мета авансування тощо і немає навіть натяку на натуралістичний характер цієї економічної категорії. Підтримує трактування оборотних активів як авансованої вартості А.М. Леонтьєв. Його інтерпретація оборотних активів зводиться до наступного визначення "... це засоби, що авансуються для забезпечення безперервності процесів виробництва та обігу, які постійно переходять із однієї функціональної форми в іншу та здійснюють, як правило, синхронний рух із своєю речовою основою – предметами праці, незавершеним виробництвом, готовою продукцією [36, с. 39]. В цьому трактуванні акцентується увага, що грошові кошти власне є елементами оборотних активів, в той же час, їх грошова форма є висхідною формою, що підтримує безперервність колообігу, особливо на першому етапі. Виходячи із цього визначення, грошові кошти не є елементами оборотних засобів, проте грошова форма оборотних засобів є необхідною, вихідною формою, яка забезпечує безперервність колообігу на першому етапі.

Визначення категорії оборотних активів, як авансованої вартості притримував А.М. Бірман, який трактував оборотні засоби як засоби підприємства, що авансовані в оборотні виробничі фонди і фонди обігу [37, с. 51]. Автор підручника "Фінанси підприємств" О.С. Філімоненков розглядав оборотні активи, як авансовану вартість в колообіг виробничих обігових фондів і фондів обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва [38]. Трактування сутності оборотних активів як авансованої вартості є більш точним, порівняно з тими, які розглянуті вище. Авторами категорія "оборотні активи" розглядається з позиції їх авансування у процес виробництва, і найголовніше те, що підкреслюється їх грошова сутність.

По мірі поглиблення ринкових реформ і демократизації суспільства, низка авторів стали вельми вільно поводитися з термінологією оборотні активи. У трактуванні сутності оборотних активів тон задали науковці і аналітики, очевидно тому, що в той час було випущено цілу низку підручників фінансового спрямування різних авторів. Це призвело до ототожнення терміну "оборотних" активів" з терміном "оборотний капітал", що певною мірою внесло додаткові складності в теорію цієї і без того складної економічної категорії [39; 40]. В популярному підручнику "Фінанси підприємств" під редакцією Н.В. Колчина ототожнюються дві різні за економічним змістом економічні категорії "оборотний капітал" і "оборотні активи". В подальшому цей автор відмічає, що внаслідок тотожності цих двох категорій вони є складовою майна суб'єкта господарювання і відображаються в активі балансу. Тут же автор в цьому підручнику відмічає, що оборотний капітал відображається в пасиві балансу, оскільки це величина фінансових джерел, необхідних для формування оборотних активів суб'єкта господарювання" [40].

Поділ капіталу на дві складові – основний та оборотний було вперше здійснено А. Смітом незалежно від сфери галузевого використання. За його дослідженням капітал поділяється на основний і оборотний. В той же час, проводячи більш поглиблене дослідження, цей дослідник вбачає різницю між цими економічними категоріями. Основний капітал сприяє отриманню прибутку без зміни власника в процесі виробництва. Оборотний же капітал, навпаки, сприяє отриманню прибутку, завдяки постійному обігу, переходячи з однієї форми в іншу. Між основним і оборотним капіталом за дослідженнями А.Сміта, існує взаємозв'язок, сутність якого полягає в тому, що основний капітал може функціонувати і приносити прибуток лише за допомогою або участю оборотного капіталу [5, с. 93].

Фундаментальне визначення категорій "основний і оборотний капітал" було зроблено К.Марксом, який досліджував рух капіталу відносно часу виробничого процесу капіталістичного

виробництва. В той же час К. Маркс, на відміну від попередніх дослідників, в основі визначення основного й оборотного капіталу вбачав двоїстий характер праці. Внаслідок такого визначення автор прийшов до висновку, що "Своєрідність основного капіталу полягає в тому, що він обертається тільки за своєю вартістю і лише поступово, частками, тоді як решта його вартості фіксується в процесі виробництва. На противагу цьому оборотний капітал обертається не лише за вартістю, але й за своєю натуральною формою, повністю переносячи свою вартість на зновустворений продукт" [11, с. 178]. Внаслідок такого визначення стало можливим уявити сутність процесу щодо перенесення вартості засобів виробництва на готовий продукт. Щодо оборотного капіталу за К.Марксом, акцентується увага на процес авансування вартості на час виготовлення продукції і лише в залежності від масштабів виробництва, які в свою чергу залежать від розміру основного капіталу.

Ототожнення оборотних активів і оборотного капіталу суперечить основам бухгалтерського обліку внаслідок того, що оборотні активи відображаються в активі, а оборотний капітал – пасиві балансу. Теоретично активи характеризують предмети праці, а оборотних капітал – джерела засобів виробництва. Категорія "оборотний капітал" має більш ширші економічні межі. У господарську діяльність оборотний капітал може залучатися у формі грошових коштів, матеріально-речових засобів, фінансових інвестицій. Тобто, у цьому випадку, оборотні активи та оборотний капітал характеризуються спільною матеріально-речовою формою їх прояву. Але різняться ці категорії їх економічною сутністю та роллю у виробничому процесі.

Суб'єкти господарювання формують оборотні активи для їх авансування в майбутній виробничий процес, а оборотний капітал формується за результатами господарської діяльності. Крім того, додаткове залучення оборотних активів суб'єктом господарювання розглядається як необхідність заповнення нестачі засобів, що забезпечують безперервність виробничого процесу, а для оборотного капіталу додаткове залучення засобів не пов'язане із виробничим процесом. Сутність оборотних активів полягає в авансуванні затрат суб'єкта господарювання, пов'язаних з виробництвом та реалізацією продукції з моменту формування виробничих запасів до періоду надходження виручки від реалізації готової продукції. З огляду на це, між категоріями оборотний капітал та оборотні активи існує тісний взаємозв'язок, але їх ніяк не можна ототожнювати. Якщо вважати, що оборотний капітал є частиною капіталу підприємства у грошовій та матеріальній формі, інвестованого в оборотні активи, то сумарний обсяг оборотного капіталу та оборотних активів співпадає незалежно від структури фінансових джерел їх формування. Якщо оборотні активи є майновими цінностями підприємства, що формуються за рахунок інвестованого в них оборотного капіталу, то оборотні активи, при цьому, слід розглядати як об'єкт трансформації оборотного капіталу, а оборотний капітал – як економічні ресурси, призначені для інвестування в оборотні активи. "Тільки шляхом інвестування в активи (в тому числі й оборотні активи) капітал як накопичена цінність залучається в економічний процес. Проведені дослідження свідчать, що немає потреби ототожнювати категорії "оборотні активи" і "оборотний капітал". Оборотні активи, відповідно до методики бухгалтерського обліку, характеризують активи підприємства, а оборотний капітал – джерела їх утворення. Оборотний капітал - це виробничі відносини, що представлені у речовій або грошовій формі, мають власний специфічний характер, а оборотні активи обслуговують виробничий процес, забезпечуючи при цьому його безперервність і не є при цьому у прямому розумінні відносинами. Крім того, оборотний капітал здатний формувати додаткову вартість, а оборотні засоби лише переносять вартість на зновустворений продукт.

Висновки з даного дослідження. Ринкові умови господарювання вітчизняної економіки, вплив зовнішніх і внутрішніх чинників, перехід до інноваційного розвитку, поглиблення глобальної фінансово – економічної кризи стали основними чинниками щодо критичної оцінки окремих економічних категорій, адекватних сучасним умовам. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що відповідно до сучасних умов теоретичне обґрунтування цієї важливої економічної категорії зводиться до того, що "...оборотні активи" – це авансована вартість засобів сфери виробництва і сфери обігу, що забезпечують безперервність процесу виробництва і впродовж одного колаобігу свою вартість повністю переносять на зновустворений продукт, здатні повертатися у висхідну форму після завершення виробничого циклу і продовжувати наступний.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Баланс"; затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 № 87 і зареєстроване Міністерством України від 21.06.99 за № 396/3689 // Бухгалтерський облік і аудит. – 1999. – № 6. – С.17-20.
2. Фінансовий словник / Під ред. Загороднього А.Г. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 587 с.
3. Brealey R.A. Corporate Finance: Eighth edition / R.A. Brealey, S.C. Myers, F. Allen. – Mc Graw-Hill/Irwin, 2005. – 1028 p.
4. Shiller Bradley R. Essentials of economics / Shiller Bradley R. – McGraw/Hill, INC, 1993. – 368 p.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. – М. : ЭКСМО, 2007. – 320 с.
6. Розенберг И. Теория стоимости у Рикардо и Маркса / И. Розенберг. – М. : Экономика, 1925. – 220 с.
7. Росс С. Основы корпоративных финансов / С. Росс. – М. : Лаборатория Базовых Знаний, 2001. – 720 с.

8. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції : монографія / [П.Т. Саблук, Г.А. Калієв, В.П. Саблук та ін.]. – К. : ІАЕ, 2008. – 210 с.
9. Каценеленбаум З.С. Оборотные средства в промышленности СССР / З.С. Каценеленбаум. – М. : Госполитиздат, 1945. – 135 с.
10. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия / И.А. Бланк. – К. : Эльга, 2003. – 446 с.
11. Маркс К. Капитал, Т.2 / К. Маркс, Ф.Энгельс ; Соч. 2-е изд. Т. 24. – 589 с.
12. Бечко В.П. Формування та ефективне використання оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах : монографія / В.П. Бечко – Умань: СПД Сочінський, 2008. – 136 с.
13. Аллахвердян Д.А. Финансовое планирование в СССР / Д.А. Аллахвердян. – М. : Финансы, 1966. – 138 с.
14. Аракелян А.А. Фонды социалистических предприятий / А.А. Аракелян. – М. : Знание, 1960. – 128 с.
15. Петров Ю.К. Нормирование и использование оборотных средств в машиностроении / Ю.К. Петров. – М. : Машгиз, 1963. – 130 с.
16. Дьяченко В.П. Борьба за ускорение оборачиваемости средств – новый высший этап владения производством / В.П. Дьяченко // Вопросы экономики. – 1949. – № 4. – С. 22.
17. Бирман А.М. Планирование оборотных средств / А.М. Бирман. – М. : Госкомиздат, 1956. – 109 с.
18. Шумов Н.С. Оборотные средства промышленности в новых условиях хозяйствования / Н.С. Шумов. – М. : Финансы, 1969. – 280 с.
19. Андрійчук В.Г. Власний та позиковий капітал підприємств і критерії їх раціонального співвідношення / В.Г. Андрійчук, С. Галузинський // Економіка України. – 1998. – № 6. – С.15-23.
20. Белоусенко Г.Ф. Оборотные средства сельскохозяйственных аграрно – промышленных предприятий и производственных объединений / Г.Ф. Белоусенко. – М. : Россельхозиздат, 1986. – 220 с.
21. Гришова І.Ю. Структура оборотних засобів молокопереробних підприємств / І.Ю. Гришова // Економіка АПК. – 2002. – № 5. – С. 99-102.
22. Білик В.О. Основи економічної теорії / В.О. Білик. – Нікополь. – 1995. – 160 с.
23. Пизенгольц М.З. Оборотные средства колхозов / М.З. Пизенгольц. – М. : Экономика, 1968. – 168 с.
24. Бечко П.К. Формування та ефективність використання оборотних засобів зернових складів : монографія / П.К. Бечко, Т.А. Деркач // Умань: СПД Сочінський, 2012. – 208 с.
25. Ротштейн Л.А. Оборотные средства в промышленности / Л.А. Ротштейн. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 95 с.
26. Панкратьев В.Г. Хозяйственный расчет. Фонды предприятий, их кругооборот и оборот / В.Г. Панкратьев. – М. : Высшая школа, 1970. – 104 с.
27. Лисициан Н.С. Оборотные средства и их роль в процессе воспроизводства / Н.С. Лисициан // Деньги и кредит. – 1983. – № 5. – С. 31-36.
28. Пессель М.А. Финансово – кредитный механизм интенсификации общественного производства / М.А. Пессель. – М. : Финансы, 1977. – 218 с.
29. Василик О.Д. Теорія фінансів : підручник / О.Д. Василик. – К. : НІОС, 2001. – 416 с.
30. Економічний аналіз та діагностика стану сучасного підприємства / [Т.Д. Костенко, Є.О. Підгора, В.С. Рижигов та ін.]. – К. : Центр учбової літератури. – 2007. – 400 с.
31. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження / С.В. Мочерний. – Львів: Світ. – 2001. – 416 с.
32. Гришова І.Ю. Структура оборотних засобів молокопереробних підприємств / І.Ю. Гришова // Економіка АПК. – 2002. – № 5. – С. 99-102.
33. Эффективность использования оборотных средств предприятий / [В.Я. Нусинов, Г.А. Семенов, С.Я. Сальга и др.]. – Кривой Рог: Издательский дом, 2007. – 430 с.
34. Барнгольц С.Б. Оборотные средства промышленности / С.Б. Барнгольц. – М. : Финансы, – 1965. – 283 с.
35. Финансово-кредитный словарь. Т 2 / Под ред. В.Ф. Гарбузова. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 511 с.
36. Леонтьев А.М. О сущности оборотных средств / А.М. Леонтьев // Деньги и кредит. – 1985. – № 5. – С. 39-44.
37. Бирман А.М. Вопросы улучшения организации оборотных средств / А.М. Бирман // Вопросы экономики. – 1963. – № 1. – С. 50–56.
38. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств – 2-ге вид., переробл. і допов. / О.С. Філімоненков. – К. : МАУП, 2004. – 328 с.
39. Бланк И.А. Словарь-справочник финансового менеджера / И.А. Бланк. – К. : НИКА-Центр, 1998. – 480 с.
40. Финансы предприятий : учебник / Н.В. Колчина, Г.Б. Поляк, Л.П. Павлова и др. ; под ред. проф. Н.В. Колчиной. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 413 с.

References

1. Polozhenia (standart) buhgalterskogo obliku 2 "Balans", zatverdzena nakazom Minfinu Ukrainy vid 31.03.99 no. 87 i zareiestrovane Miniustom Ukrainy vid 21.06.99 za no. 396/3689 (1999), [Statute (standard) of business accounting 2 "Balance"], Buhgalterskyi oblik i audit, no. 6, pp.17–20.
2. Zagorodnii, A. (2000), *Finansovy slovnyk* [Financial dictionary], Znania, Kyiv, Ukraine, 587 p.
3. Brealey, R., Myers, S. and Allen, F. (2005), *Corporate Finance: Eighth edition*, McGraw-Hill/Irwin, 1028 p.
4. Shiller, B. (1993), *Essentials of economics*, McGraw-Hill, INC, 368 p.
5. Smit, A. (2007), *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [The study of nature and reasons of people wealth], EKSMO, Moscow, Russia, 320 p.
6. Rozenberg, I. (1925), *Teoria stoimosti u Rikardo i Marksa* [The theory of value of Ricardo and Marx], Ekonomika, Moscow, Russia, 220 p.
7. Ross, S. (2001), *Osnovy korporativnykh finansov* [Essentials of corporate finance], Laboratoria Bazovykh Znaniy, Moscow, Russia, 720 p.

8. Sabluk, P., Kaliev, H., Sabluk, V. (2008), *Svitove i rehionalne vyrobnytstvo ahranoi produktsii* [The world and regional production of agricultural products], monograph, IAE, Kyiv, Ukraine, 210 p.
9. Katsenelenbaum, Z. (1945), *Oborotnye sredstva v promyshlennosti SSSR* [Means of circulation in the industry of the USSR], Gospolitizdat, Moscow, Russia, 135 p.
10. Blank, I. (2003), *Upravlenie aktivami i kapitalom predpriatia* [The assets and capital management of the enterprise], Elga, Kyiv, Ukraine, 446 p.
11. Marx, K. and Engels, F., *Capital* [Capital], Vol. 2, Soch., 2-e izd. Vol. 24, 589 p.
12. Bechko, V. (2008), *Formuvannia ta efektyvne vykorystannia oborotnykh zasobiv v silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Formation and effective use of circulating assets at agricultural enterprises], monograph, SPD Sochinskyi, Uman, Ukraine, 136 p.
13. Allahverdyan, D. (1966), *Finansovoie planirovanie v SSSR* [Financial planning in the USSR], Finansy, Moscow, Russia, 138 p.
14. Arakelyan, A. (1960), *Fondy sotsyalisticheskikh predpriaty* [Funds of socialist enterprises], Znanie, Moscow, Russia, 128 p.
15. Petrov, Yu. (1963), *Normirovanie i ispolzovanie oborotnykh sredstv v mashynostroenii* [Regulation and use of circulating assets in engineering industry], Mashgiz, Moscow, Russia, 130 p.
16. Diachenko, V. (1949), "Struggle for acceleration of assets circulation as a new higher stage of enterprise management", *Voprosy ekonomiki*, no. 4, p. 22.
17. Birman, A. (1956), *Planirovanie oborotnykh sredstv* [Circulating assets planning], Goskomizdat, Moscow, Russia, 109 p.
18. Shumov, N. (1969), *Oborotnyye sredstva promyshlennosti v novykh usloviyakh khozyaystvovaniya* [Circulating assets of industry under new conditions of management], Finansy, Moscow, Russia, 280 p.
19. Andriychuk, V. and Haluzynskiy, S. (1998), "Equity and loan capital of enterprises and criteria of its rational correlation", *Ekonomika Ukrainy*, no. 6, pp.15-23.
20. Bielousenko, G. (1986), *Oborotnye sredstva selskokhoziaystvennykh agrarno-promyshlennykh predpriaty i proizvodstvennykh obyedineniy* [Circulating assets of agricultural agrarian-industrial enterprises and derived associations], Rosselkhozizdat, Moscow, Russia, 220 p.
21. Hryshova, I. (2002), "The circulating assets structure of dairy industrial enterprises", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 99-102.
22. Bilyk, V. (1995), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Essentials of economic theory], Nikopol, Ukraine, 160 p.
23. Pizengolts, M. (1968), *Oborotnye sredstva kolkhozov* [Circulating assets of collective farms], Ekonomika, Moscow, Russia, 168 p.
24. Bechko, P. and Derkach, T. (2012), *Formuvannia ta efektyvnist vykorystannia oborotnykh zasobiv zernovykh skladiv* [Formation and effective use of circulating assets of grain storage], monograph, SPD Sochinskyi, Uman, Ukraine, 208 p.
25. Rotshteyn, L. (1986), *Oborotnye sredstva v promyshlennosti* [Circulating assets in the industry], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 95 p.
26. Pankratiev, V. (1970), *Khoziaystvennyi raschet. Fondy predpriaty, ikh krugoborot i oborot* [Economic accountability. Funds of enterprises, their circulation and recycle], Vysshaya shkola, Moscow, Russia, 104 p.
27. Lisitsian, N. (1983), "The circulating assets and their role in the process of reproduction", *Dengi i kredit*, no. 5, pp. 31-36.
28. Pessel, M. (1977), *Finansovo-kreditnyi mekhanizm intensifikatsyi obschestvennogo proizvodstva* [Financial and credit device of social production intensification], Finansy, Moscow, Russia, 218 p.
29. Vasylyk, O. (2001), *Teoria finansiv* [Theory of finance], NIOS, Kyiv, Ukraine, 416 p.
30. Kostenko, T., Pidhora, Ye., Ryzhykov, V. (2007), *Ekonomichniy analiz ta diahnostyka stanu suchasnoho pidpriemstva* [Economic analysis and diagnostics of modern enterprise state], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 400 p.
31. Mochernyi, S. (2001), *Metodolohia ekonomichnoho doslidzhennia* [Methodology of economic study], Svit, Lviv, Ukraine, 416 p.
32. Hryshova, I. (2002), "The circulating assets structure of dairy industrial enterprises", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 99-102.
33. Nusinov, V., Semenov, G. and Salyga, S. (2007), *Effektivnost ispolzovania oborotnykh sredstv predpriaty* [Effective use of the enterprise circulating assets], Izdatelskiy dom, Krivoy Rog, Ukraine, 430 p.
34. Barngolts, S. (1965), *Oborotnye sredstva promyshlennosti* [The circulating assets of industry], Finansy, Moscow, Russia, 283 p.
35. Garbuzov, V. (1986), *Finansovo-kreditnyi slovar. T 2* [Financial and credit dictionary. Vol. 2], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 511 p.
36. Leontiev, A. (1985), "The essence of the circulating assets", *Dengi i kredit*, no. 5, pp.39-44.
37. Birman, A. (1963), "The issues of the circulating assets organization improvement", *Voprosy ekonomiki*, no. 1, pp. 50-56.
38. Filimonenkov, O. (2004), *Finansy pidpriemstv, 2-ge vyd., pererobl. i dopov.* [Finance of enterprises], MAUP, Kyiv, Ukraine, 328 p.
39. Blank, I. (1998), *Slovar-spravochnik finansovogo menedzhera* [Dictionary of finance manager], NIKA-Tsentr, Kyiv, Ukraine, 480 p.
40. Kolchina, N., Poliak, G. and Pavlova, L. (1998), *Finansy predpriaty* [Finance of enterprises], Finansy, YUNITI, Moscow, Russia, 413 p.